

HELLENS, CARL NICLAS VON
STIERWALD, REINHOLD WILHELM
FRENCKELL

**Anmärkningar öfver finska allmogens
bryggningsätt, med filosofiska
facultetens samtycke, wid Kongl. academien
i Åbo, til allmän granskning förestälde af
Carl Niclas Hellenius ... och Reinhold Wilhe**

Åbo, tryckt hos Kongl. acad. boktr. J.C. Frenckells enka.
1780

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

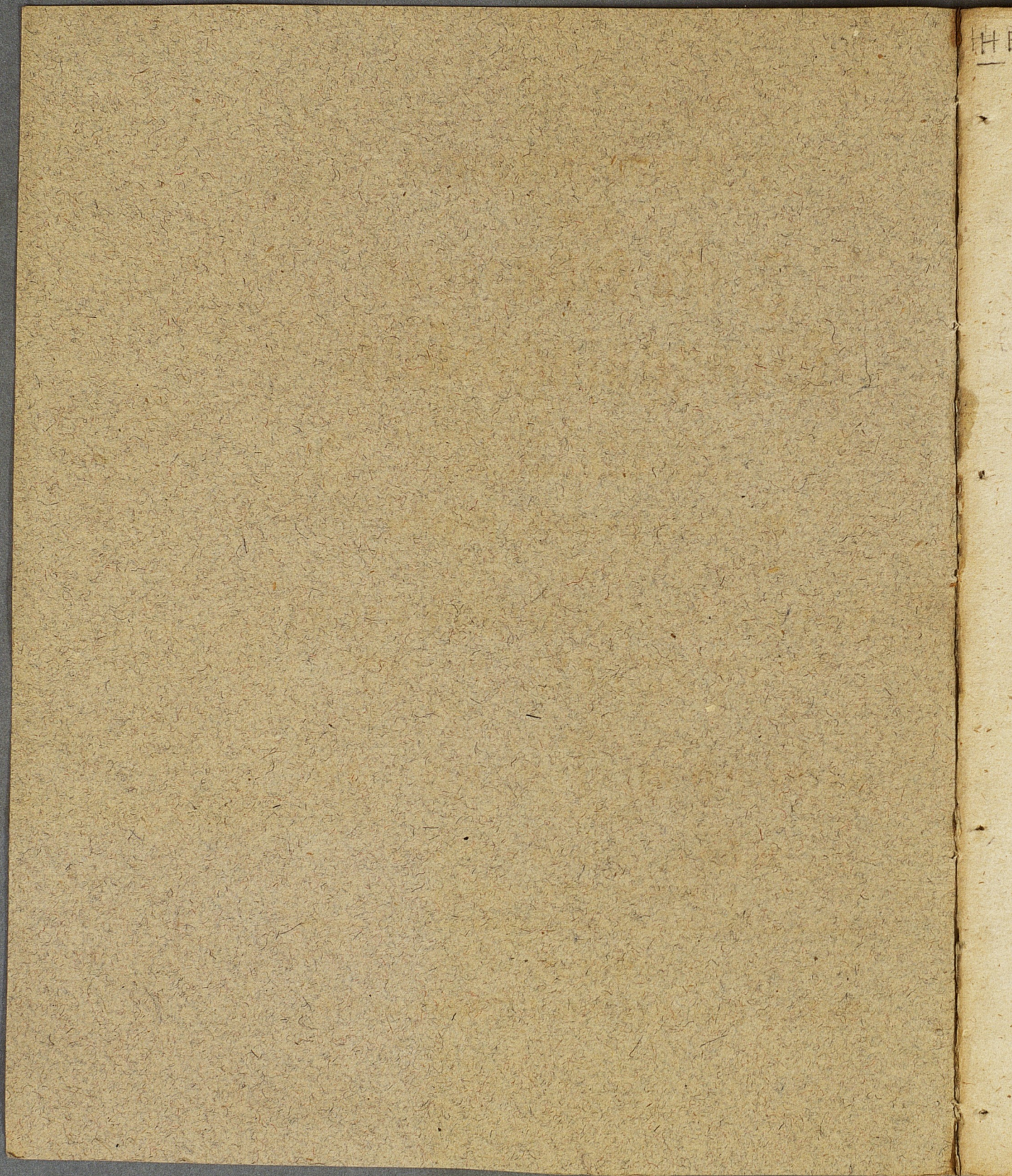
Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service. Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

Hallénius, C. N. von

Sv. Saml.
Teknol.
Njutn. o. nar. m.
(Br)
1700-1829

Anmärkingar

Öfwer

Sincka Allmogens
Bryggnings-sätt,

Med Philosophiska Facultetens Samtycke, wid
Kongl. Academien i Åbo,

Til allmän granskning förestälde

Af

CARL NICLAS HELLENIUS,

Philos. Magist. Medicinæ Licent. Med. Adj. samt
Botan. Demonstrator,

Och

REINHOLD WILHELM STIERWALD,

Öfverborning.

Uti Öfre Läro-Salen den 5 April 1780.

På wanlig tid förmiddagen.

A B D,

Tryckt hos Kongl. Acad. Boktr. J. C. FRENCKELLS Enka.

RONE. MAJ:ts

Och

Rifets

Högstbetrodde Man och Råd,
PRESIDENT i RONE.
CANCELLIE-COLLEGIO,
ÅBO ACADEMIE CANCELLER,
RIDDARE och COMMANDEUR
af RONE. MAJ:ts ORDEN,
HÖFWÄRDNE GNEFWE

Herr ULRIC
SCHEFFER,

WIDJBE HERRE.

En nitist wård om wetenskapernes förkofring och det nå-
diga hågn hwarmed Eder Excellence upmuntrar deras
idkare, hafwa, bland andre lysande gärningar, warit de me-
del hwarigenom Eder Excellence tillwunnit sig den Swens-
ka Allmänhetens oöddeliga wördnad.

Den

Denna Academie har under Eder Excellences uplysta
styrelse räknat ett det lyckligaste tidevarf. Af det ljus här-
från sprides, stöddar landet de fructer, för hvilka tack-
samme Medborgare uti sina hjertan, med den lifligaste er-
känsla upresa Eder Excellence de minnesstoder som trotsa
all förånglighet.

Närvarande arbete ådagalägger hwad uplysningar
önska allmogen ännu saknar uti en wäsendtelig del af
des hushållning. Eder Excellence, som sätter sin ypper-
sta ära och förnåelse däruti, att främja allt, hwad till
föringrande af inrotade fördomar och till nyttig förbättring
tjenar, har jag derför i djupaste ödmjukhet wågat upoffra
det samma. Om det af Eder Excellence med nådigt wäl-
behag anses, är min önskan fullkomnad. Det kan då
icke fela, att ju mine tankar winna allmänt bifall och blif-
wa werckande till det gagneliga ändamål jag åsyftat.

Gramhårdare med djupaste wördnad

Eder Högöfresslige Excellences

Öfverdan-ödmjukaste tjenare

CARL NIC. HELLENIUS.

§. I.

At Hushålls wetenkapen genom wederbörlig tillämpning af de uplysningar Natural Historien, Chemien och Physiken henne rikligen meddelar, wunnit märcklig tillwärt, är en sanning som icke kan bestridas. Den bestyrelses ibland annat, af de dråpliga affhandlingar, som tid efter annan uplyste och wälmunande Patrioter utgifwit til Medborgares efter syn, nytta och gagn. Wi äge grundliga underwisningar huru åkern skal tilredas, at han genom den Högstas wälsignelse kan lämna oss den rikaste skörd; huru ång skal skötas, at vår Boskap icke skal lida brist på foder; huru skogen skal wårdas, at icke Climaters hårdhet någon gång måtte twinga oss at med swårta öfwergifwa våra Fäders älskade bygder; huru Boskapen rättligen skal ansas til den rikaste winst för ägaren; och ändteligen huru Jagt, Fiskerier, med mera skola anställas, så at arbetarens möda rikast blifwer belönt. Sådant oackadt klagas dock, och det med yppersta skäl, at i synnerhet här i Finland det är ganska slätt bestådt med Landt-hushållningen. Jag wil ej uppehålla mig wid upräknandet af alla de hinder, som på alla orter möta densamma i des förbeskrifning; nog af at man wet, det en af fördomar förhufad och af Förfäders seder samt brut intagen Allmoges hwärligen kan rättas. Den äger ej förmodenhet at inse de förmöner som genom förbättringar kunna winnas, än mindre wilja at sielf anställa och antaga dem. Här fordras en påtaglig fördel; här äskas lycklig eftersyn; ja härmed står ännu föga at uträttas, om ej belöningar och upmuntringar följa hwart enda man

man wil at de skola taga til, at undslippa det okunnighets
 mörker, i hwilket de under elände och torfthet varit inswep-
 te. Denna utwäg har varit och är snart sagt den endaste,
 hwarigenom Hushållningen i Finland och hos Finnska Allmo-
 gen kan förbättras. Medelst wår Höga Öfwerhets Gulda
 och Landfaderliga förfatningar; genom det för sin utmärkta
 ömhet af Nationen aldrig fyllest wördade Patriotiska Sällska-
 pets driftiga åtgärd, samt uplyste Lärares öfersyn, som jämte
 den ömmaste wård om sina åhöreres andeliga wälfärd, ej ur-
 akelåta efter yttersta förmåga at uplysa och underwisa dem uti
 ti hwad som tienar til deras tillliga wälfärd, torde en fram-
 tid lämna oss en gladare utsikt i detta ämne. Wårne dock,
 at ännu säkrare grunda wårt hopp, man icke tillika borde få-
 sta större upmärksamhet på deras inre Hushållning, än här-
 tills sedt? Den naturligaste sluckkonst öfwertrygar ju oss der-
 om, at den som hwarken känner eller följer någon förnuftig
 grundregel uti de angelägenheter som omedelbarligen röra ho-
 nom sjelf och hans hälsa, än mindre kan antaga eller följa
 någon sådan uti de wärf, som på fjärrare afstand wärfka på
 honom. Betrakte wi åter deras hushållning innom hus, så
 blifwe wi i sanning under de ömmaste rörelser warse den stör-
 sta uselhet, det beflagligaste elände, hwilka ingalunda af et
 mindre gynnande Climat, utan endast af Inbyggarens ålska-
 de okunnighet leda sit ursprung. Wörten, upfylde med en sta-
 digwarande rök, os och osnygghet, utgöra flerestades deras
 boningsrum, i sällskap med hwarjehanda små fasel. Den os-
 naturligaste blandning af allehanda, oftast måst förskämda mat-
 persedlar, blir dem den läckraste spis. Drycken, äfwen så an-
 gelägen för lifwet som sjelfwa maten, blir af de bästa ämnen
 utaf blott okunnighet ej allenast förskämd, och onyttig til sit
 ändamål, utan ock oftast skadlig; at förtiga flere fel som da-
 gligen begås uti deras hushållning innom hus, och med hwil-
 ka de synas lika som inbördes råfka at förstöra sig sjelfwe och
 sin egendom. Uti så beskaffade omständigheter torde nu lärte-
 ligen

Igen den frågan kunna besvaras, til hwilkendera, antingen Hushållningen innom eller utom hus, den första upmärksamhet bör sträckas, då man uti et land genom nya inrättningar och förbättringar af wedertagne seder och bruk, will uphjelpa Des conomien samt med det samma befordra des Inbyggares wäl- gång och trefnad? Men jag lämnar den til mer uplyste Hus- hållares granskning; Til mitt föremål är det nog, at af det som kärtingen anfördt blifwit tydeligen kan ses, at lika så nö- dig som förbättringen blir för Fincka Allmogen uti des yttre hushållning, lika så oundgänglig blir den ock för dem i ans- seende til deras inre; om annars lycka och wälsignelse skal å- följa deras arbete. Af denna anledning har jag efter de til- fällen jag ägt, anmärkt de fel som af mine Landsmän begås i synnerhet uti deras hushållning innom hus; och får til en början upgifwa de förnämligaste jag funnit wid tilredningen af deras drycker. Blifwer detta mitt ringa bemödande uttydt ef- ter min wälmening, så torde jag winna benågen tilgift för det som saknas i et hastwerk. Jag skal ock då på det kraftigas- ste upmuntras at fortfara i detta ämne, hwarmed ej annat påhyftas än Allmänhetens nytta och gagn.

§. 2.

Watten som wid Människoslagets första ålder af natu- ren synes blifwit utesedt til dryck för den samma, nyttjas der- til ännu i denne dag ensamt, af flere Nationer. Hos Finnar- ne, i synnerhet den fattigare delen af dem, utgör det ock de- ras förnämligaste dryck. Men den som känner huru många slags Heterogenea watten innehålla, hwilka i stödere eller mindre mån, efter deras beskaff. uhet, kunna wara äfwenturliga för människolifwet, och huru ringa urwal wid deras nyttjande af Fincka Allmogen göres, finner lättigen, at äfwen i denna omständighet uplysning och eftersyn för dem är af största wigt. Jag wil ej nämna om den oförsigtighet, då man under star-
kaste

faste transpiration, såsom oftast sker af den okunnige Allmog, dricker flere quarter af det kallaste watten, hwarpå dödande inflammationer, eller Ammonstone obotliga stockningar i underlivet sundwilkigen följa, hwilka sedan genom tårande febrar och twinsfoter bortrycka folket i deras halfwa ålder. Bleswe och wid walet af watten, samt wid deras nyttjande, all möjlig försigtighet använd, torde man dock med skäl kunna påstå, at i våra Nordiska orter watten för sig allena ej kan blifwa til dryck det tjenligaste. En genom jämförelse af de södrare orternas Mineral-watten med våre, finne wi tydligen, at de förre i mångfaldig proportion äro rikare på luftsyra än de sednare. Måne då icke per analogiam kan lutas til et dylikt förhållande af luftsyran uti deras och våre söta watten? Äro nu åter våre söta watten i samma mån swagare på demne de gamlas så kallade spiritus aquarum, som våre Mineral-watten emot deras, så blir det en oemotståndlig sanning, at de i samma mån och hänseende blifwa mindre tjenlige, at ensamma och oförbättrade utgöra vår dryck. Af sednare tidens erfarenhet wete wi ju med fullkomligaste öfvertygelse, at detta qwicka acidum just är det samma, som meddelar watten dess förstfläckande egenkap, som befördrar watten lättare blandning med våra wättskor, samt dess snällare afsång ifrån kroppen. Skulle man och medgifwa wattendrickandet hos oss i Norden för wällustigare Ståndspersoner, hwilkas yppiga lefnadsfatt ej allenast rikligen ersätter våra wattens bristande egenkap at lätta blodet, utan och befriar deras kroppar ifrån at blifwa för luftens werkingar så märckligen utsatte; så kan man dock ej annat än anse det samma för den arbetande hopen såsom mindre tjenligt. "Dricken hör ej allenast tjena oss at stilla törsten och uplösa sega och skarpa wättskor, utan och under kroppens upwärmade och stärkande, at beskrämma ja wättskornas lopp och förwara oss emot kölden." Se Herr Wess. Profess. och Ridd. Sartzmans Läkar. B. 2. edit. p. 212.

J anseende til den magra och hårda samt tillika salta och spikna föda, menige man til större delen dagligen nyttjar, blifwer et såpaktigt menstruum, eller en sådan dryck som kan wederbörtigen lösa sagde spis, och tillika stilla deras törst, så mycket oundgängligare, som det å andra sidan blifwer folkligt, at umagrade kroppar hwarken uthårda arbete eller köld, än mindre emotstå en förtida ålderdom. Det i en del wårter besfinlige Säckes-ämnet, utgör wisserligen detta menstruum; men så wida det allmänt bekanta och ifrån Wästindien kommande samt sedan raffinerade Säckret faller dem för dyrt, så blir wäl ingen ting angelägnare, än at tillse om ej uti de wårter som äro Landets egna eller åttminstone såla Klimatet, detta ämne kan finnas; helst det är en oundersägelig sanning, at Landets egna afster äro för des Inwånare de nyttigaste och lämpligaste. Stridt Korn, Hordeum vulgare, genom försiktig mältning och torkning til et godt Malt tilredt, lämnar oss här i Norden snart sagt det ynnigaste Säckes-ämne. Af detta kunnne wi genom den Högstas wälsignelse, allenast wi förnuftigt sköte wår åker, winna tilräckligt förråd. Böre wi icke då eftertänksamt använda den oss til nytta, och medelst en dryck som af den samma tilredes, och i synnerhet innehåller des principium saccharinum, ej allenast underhjelpa matsmältningen, utan och hårda oss emot luftens wäldsamheter? Känne wi tillika huru den Allwisas Gåffnen uti detta Malt nedlagt den ypperligaste Medicine för de allmännaste sjukdomar som åtfölja wårt Klimat, så blifwer i sanning wår förbindelse til des rått och allmännare bruk, fördubblad. Pleuresier, Peripneumonier samt hwarjehanda hostor och Rheumatiska wårker, blifwa hos oss Endemiska, för den strånga köld och de swåra omkostnen af wädertel som wi äro underkastade. Uppå dessa följa de så kallade fistlar, sura Ben och Skörbjuggen, som wårkeltigen utgöra menige mans allmännare plågor. Swad dese sidstnämnde sjukor, skörbjuggen och fistel sären angår, så wese wi af Macbrides, Soesters samt Rushes, såsom de ny-

afles, på erfarenhet grundade rön, at infusion af malt, uti
 dessa alltid gjordt en önskelig werckan; se Prof. och Assess. Ber-
 gii Materia Medica sid. 56. Ut hosstor och andre tårande Bröstfe-
 brar, är wörten ifrån längst a tider tillbaka redan ansedd som
 en dräpelig Medicine; derföre den ock inn hade, ehuru sim-
 pelt euporiston det ock är, sit förtjenta rum i den förra Stock-
 holmska Pharmacopoen. Hwilken kan då med skäl neka
 maltdrickats förträfflighet, framför alt annat, så til dryck som
 ock til präservative för Landets Endemiska sjukdomar; när det
 ännu tilkommer, at man genom Chemist undersökning finner,
 det principium saccharinum i det samma är mera wärmande
 och närande, samt följaktligen i vår kalla Nord hälsofsam-
 mare, än Indianernes renade Säcker af deras säckerrör? Me-
 delst en lämplig fermentation, i hwilken wi ställa detta malte-
 dricka eller denna Malt-infusion, bibringa wi densamma den
 egenkapen at i länge tid kunna i kallare rum, eller kallare,
 ostädt conserveras; och i den mån denna jäfning anställles for-
 rare eller långsammare, kunne wi ock göra drycken lämpli-
 gare efter årstiderna. Et hastigare jäst dricka, blir mera ru-
 sande och således wintertiden nyttigare; et långsammare jäst
 dricka deremot, mera slyligt, mera läskande, och följaktligen
 fördelaktigast under heta Sommaren. Spirituösa liqueurer,
 såsom heta winer med flere, meddeta öf wäl ock så någon wär-
 ma, och kunde fördensfull anses lika nyttige för öf i vår kal-
 la Nord; men utom det at denna wärma är ganska flygtig
 och warar en neg kort tid, så wisar erfarenheten, at de coa-
 gulera våra wärstor; göra muskel-fibrerne störa, samt dispo-
 nera och utsätta sina ättare för obstructioner och flere Chroni-
 ska sjukdomar; hwarföre de ock blifwa til dageligt bruk i
 vårt Climat adraminst nyttiga. Wi kunne ock ej negsamt
 wörda den Alwiså Försynens hushållning för öf härentinnan.
 I vårt Climat där winers bruk blifwer skadligt, har den
 ömna naturen nekat öf vårt af druswor, utur hwilka wi kun-
 de präpa öf detsamma. De frukter och bär af hwilkas saft
 med

med konst sådana hetliga drycker kunde tilredas, meddelar hon oss ej i större myckenhet, än wi behöfwe til at bryta den alcalescentia eller rödaktighet vårt oundwilkliga födtände ensamt, utan blandning med sådana sura frukter, skulle påföra oss. Af åtskilliga sådesarter deremot, lämnar hon oss rik ersättning, allenast wi rättligen kunna föda dem, samt sedan använda dem til våra egentliga behof. Dessa tyckes hon följaktligen, jämte det wi kunna hämta af djurriket, förnämligast utsedt til ämnen för vårt lifsuppehälle, så til vår mat, som til vår dryck nyttjade. Vi wore och i sanning de lyckligaste, om wi så härutinnan som uti allt annat åltydde naturens hulda anvisning; men en blind kärlek til främmande seder och bruk, har i alla tider qwåst och qwåstjer ännu i denna dag den sundaste eftertancka. Ifrån de längst tider tillbaka, hafwa dock drycker af såd tilredde, blifwit nyttjade; och har man största anledning at tro, det Nordens Inbyggare warit ibland de äldsta som upfunnit denna för dem högstgagnande wetenskap. Finsta Allmogon, genom erfarenhet öfwertygad om watten-drickandets om ej skadlighet dock äminstone mindre gagn, samt skild ifrån främmande Nationers umgänge, anser dessa af såd tilredda drycker för de yppersta, så wäl at uplifwa utmattade lifskrafter, som och at släcka sin törst. Men beklagligen sker tilredningen efter Förfädernes irritade seder, med den wårdslöshet och brist på eftertancka, at man med fullaste skäl kan påstå, det de förwandla den til sina grundämnen hälsofsummaste dryck til både osmaklig och esomofrast skadlig; hwilket nogsamnt skönjes, allenast man med någorlunda upmärksamhet graniskar densamma, efter de upgifter jag i följande §. §. får lämna.

§. 3.

Wid en rättssakens Brygd, äro flere omständigheter at iakttaga; såsom maltets pröswande och sällande för malning, gen,

gen, målbens större och mindre finhet, godsets löfstande, löf-
 kande och utlakande med Strömvatten eller annat som ei är
 hårdt, god Humlas väljande, tvättande och uppsjudande, för
 än den tilblandas och användes til brygden, god och ren
 jästs väljande, och tillsättande wid lagom afkyllning, samt
 Bussans behöriga sprundande. Det minsta fel uti endera af
 dessa omständigheter, skadar oemotfägligen hela brygden, och
 gör efter allmogens sätt at tala, det drickat ei lyckas. Men
 i hwad mån är det som Fincka allmogen wårdar sig om alle
 detta wid sina brygder? Den dryck den nyttjar wid gladare
 tillfällen, at upfriscka lifskrafterna och upmuntra sinnet med,
 är ölet, Ölu som de kalla det. Det tilredes af måltadt Korn.
 Sant är, at wid måltningen oftast begås de fel som sedermera
 ra förskämna hela brygden; men dessa erkänna de dock wärk-
 ligen för fel, söka följaktligen at förekomma och rätta dem,
 hwarutaf och lyckligen händer at Fincka Bonden kan upwisa
 såmligen godt malt. Likwäl bör han underwisas, at under
 Badstugans edning täcka godset, för at såmedelst hindra at det ei
 må blifwa rökblandat. Med tillredningen af deras öl tilgår
 i en stor del orter på följande sätt. Om qvällen förut suktras
 malmsjölet ganska litet med kallt watten, wid pas et wanligt
 ämbare watten till en tunn malmsjö. Om morgonen derpå
 slås dertil, uti särskildte resor, ett ämbare kokhet watten
 hwar gång, massan röres och täckes. När massan då blifwie
 genom flere påstningar af kokhet watten så tunn, at bryg-
 gerstän kan utan mycken möda draga spadan, med hwilken
 hon omrörde massen, ifrån den ena brädden af karet til
 den motsäende med en hand, så lämnas den i ro. Då ka-
 stas stenar i elden at upblodgas, och det i den mängd, at es-
 mot hwar kappe malmsjö svarar en sten, äminstone of 6
 marckers wigt, eller i brist af så store, twenne mindre. Dese
 källas sedan i karet, hwar under en annan flitigt omrörer
 massan, tils stenarne som de låga blifwa så swala at de ei
 bränna karet, hwilket derpå täckes ganska wäl, på det upkok-
 ningen

ningen måtte gå så mycket bättre för sig. Humlan kokas sedan i kallt watten, utan någon den ringaste föregången följning, och tages i den proportion at en nåfwe swarar emot hwar Rappe maltmjöl. Den kokas med god eld wid påh halfannan timma, eller til des fjällen wäl läpna ifrån Humles knoppen. Under denna tid slås mäsken på rosten, som är uppå alluänt brukligt sätt på bårnen täckt med små käfingar och halm. Så länge det som rinner ur rosten är grumligt, slås det å nyo tillbakas, til en ny genomslining. Men så snart det klarnar, slås en del af Humlan med laget uti så en som står under rosten. Kallt watten öses på rosten i den mån som godset däri sjunker. Härmed fortfares, tills så mycket wört blifwit samlad, at den fullkomligen uppfyller samma högd uri karet, som mäsken innehade. Då skiljes denne wört til öl, och omröres som ofkast, at den så mycket snarare måtte swalna til jästens inblandning. Sedan wörten blifwit så swal, at den kännes kall wid det armbågen dåppas i den samma, så tillägges jästen, ett qwarter eller ett halft stop efter jästens godhet, på en tunnans brygd. Denna inblandas under det wörten omröres. Så snart denna blifwit uplöst, täckes karet ganska wäl at behålla den tiljäsning nödiga wärmen. När nu jästningen blir märklig och begynner höja sig, så borttages täckelset, och i denna ställning lämnas altsammans tils Humletäcket sänkt sig, så at det midt uppå blifwit concawt, och skummen beyter sig ut wid bräddarne af karet. Då upptages Humlan, och utwrides, samt buktan öses på tunnor, som lämnas osprundade til andra dagen, eller tils den igenom rörelsen å nyo upwäcte jästningen stadnat, då tunnan fylles och wäl tillsprundas. Efter någre dagar anses det redan tjenligt til dryck, och nyttjas.

Den widlöftighet med hwilken jag beskriwer denne Finarnes öl brygd, torde af någon til åfwenors anses för mindre nödig; men då däraf finnes, til hwad mycken det Finsta allmogen därwid redan följer sunda och rikliga grundsätser,

Å torde derigenom hwar och en ömsint medborgares hopp blifwa styrkt, at medelst förnufsig eftersyn och wälwenta uplysningar, än ytterligare kunna wägleda dem til fullkomlighet härutinnan.

Öbland de förnämligaste fel som wid deras ölbrygd tarfwa rättelse, blir onekeligen det, at de ej koka sin wört. När man wet, at så wäl mälningen som kokningen ske i den afsikt, at söndra den limaktighet och seghet som uti wåra sådes arter sammanhäfta deras beståndsdelar, utom hwilken söndring det olyckliga och syrliga ämnet uti såden aldrig så kan förenas, at de ensamt och endast wid brygden af watten uplöses och meddela det den söta smak som åstas, så blir det oemotfägeligt, at hwad som uti endera af dessa omständigheter blir försummadt, alltid utgör ett betydande fel wid brygningen. Härwid torde wäl inwändas, at ehuru wörten ej egenteligen kokas, likwät det samma utdrättas mycket wigare, med mindre tidspillan och ured mindre wed, medelst upglöddgade stenar som läggas i mäsken. Men med nog ringa eftertancka finner man, huru litet denna förfortning af operation bidrager til ändamålet. Ö det ställe man genom kokning småningom och småningom öker wärmen samt således följer den methode naturen sjelf brukar wid sina decompositioner, så sker här twärtem at wärmen i sin början är starkast, och sedan efter hand aftager; hwarutaf ei annat kan hända, än at blandningen til en del blir wedbränd, och til en annan i det närmaste oförändrad: då ingen ting mindre än ändamålet är wunnit. Man har ock all orsak at besara, det wid denna operation af stenarne något kan mäsken meddelas, som efter deras åskilliga egenstap kan i mer eller mindre mån wara förhållan skadligt. Huru många stenarter gifwas icke, hwilke då de upglöddade släckas uti watten eller något annat fluidum, ej allenkast falla sönder utan gifwa det ock en smak efter sig? Ja den fastaste kropp, då den upglöddad släckes i watten, förändrar det både til smak och lukt. Huru bör man
 då

Då icke fructa för en främmande tillblandning wid denna wärre Finmars operation? hårdst de hwarken göra eller kunna göra något urwal af de stenar de härtil bruka, och man desutom dagligen blir warse, at stenarne som uttagas efter kofningen, måstedels äro söndermolade och lämna grus efter sig på botten i karet. Bör icke då förnuftigt wis wörten kofas i kretel, där en småningom tillagade värme ej allena näst bättre förskörer den limaktighet och tygghet som efter måltningen blifwer öfrig i våra sådes arter, utan ock nogare utlakar den must som af dem kan uplösas, samt detta allt utan någon farhåga af främmande och mindre gagnande tillblandning. Besinne wi åter hwar den, då hon står i wårt, samt huru de under den tiden kunnat örena den, jämte hwariehanda andra händelser under afpläckningen af den samma, så torde åtminstone snugggheten fordra, at den samma innan den kofas borde stöllas, hwilket därjämte ej ringa skulle bidraga till drickats klarhet. Jästten tillblandas ock merendels då wörten ännu är förwarm, på det drickat måtte blifwa så mycket mera rufande; men det får därpå tillika en obehagelig smak, och den rufande egenkapen som de wilja meddela sit dricka, åtföljer i sanning större olägenhet för deras hälsa än de lättligen kunna föreställa sig. I denna omständighet blifwer fördenksful eftersyn och råttelse för dem högst angelägen. Men att rätt determinera den grad, då wörten hwarken är för kall eller warm til jästens inblandning, är ej så lätt som mången torde sig inbilla: ty blir wörten för kall innan tillblandningen af jästen sker, så går jästningen ganska långsamt för sig, och drickat surnar; härtil fordras erfarenhet och granlaga upmärksamhet. Det säkraste tecken, som försarna bryggerkor för mig upgifwit, hwaraf den moment bäst kunde igenkännas då wörten wore lagom warm til jästens emottagande, är at w.d det fingret doppas i wörten, man skall känna efter deras sägen wid ytan af wörten likasom en kall ring om fingret, då

likvåt wid finger ändan kännes någon lynchhet. Men huru många blomståndigheter kunna icke bidraga til detta kännetecknets osäkerhet? Den gjorde derföre sig af vårt allmänna högst förtient, som upgafwe et prof härpå så säkert, at hvarken årstider eller andre omständigheter skulle verka på det samma. Den öfrige processen wid öltilredningen kunna de tänkligen wäl, och de fel som därwid begås, ske af wårdslöshet, som sällan med föreställningar eller eftersyn kan rättas. Driicks fast klarhet sätta de ganstka litet wårde uppå, utan dömma twärt om til des styrka af den tjockhet och seghet som det hafwer; hwartil ännu kommer at ju brunare det är til färgen, ju förträffeligare anse de det: derföre äfwen, då de skola berömma et efter deras tanke godt öl, så säga de at det war tjockt och mörkt som swinblod. Af denne anledning torde de ock förnämligast sky wörtkötningen, och äfventedes förtära sit dricka innan det grofwa och jordaktiga humnit sjunka och sätta sig på botten. Men kände de rättligen, eller blifwe fullkomligen underwiste om de olägenheter de med et så tjockt dricka ådraga sig, så hoppas jag rättelsen ej eller i denna omständighet blifwe omöjelig. Et sådant dricka beswävar ganstka mycket magen i anseende til sin seghet och tjockhet, ty det förstörer ej allenast magwätskan i sin assimilerande werkan, utan upretar ock underlivets nerve-system til pinsamma esliker som ej sällan i en Gliaca förbytas. Ja äfwen de constitutioner som til wåderplågor äro mindre benägne, undgå dock icke at med åren fastna för de olägenheter och obstructio-ner dem en fö dårswad digestion alstrar. Jag wil ej nämna om Sten passioner, som endel auctores Diaetetici äfwen hänleda af ett ofokadt och tjockt dricka, håldst Theorien om Stens generation ännu ej synes fullkomligen updagad. Nog af at strangurier efter allmän erfarenhet äro wiså följdeder af et sådant drickas bruk. At slika plågor jämwåt ansätta Finsta allmogen, då den på sina gillen merriat dylikt dricka, wittnar erfarenheten, fastän den ringa öfwertygelse de äga at mot
eller

eller dryck, huru förvänd och tillredningen af desamma wore, så mycket skulle flada dem, gör at de sällan mistänka sitt tjofka dricka för felet. De nyttja det med glädje, utan all farhåga, och lida sedan hwad de kunna; tills äfwen den måst hårdade natur måste gifwa efter, och plitka först med sweda, och sist med sielfwa döden, för den oförsvarligaste ofunnighet.

Sedan de utlakat måffen på rosten i den mån som de behöft til sin ölbragd, så utlaka de den ännu öfrige musten med flere resor pådit watten; af hwilken swaga utlakning de därpå tillreda sitt så kallade Sahri eller Kalja. Och som methoden wid densamma är aldeles lika med den de följa wid ölbragden, så äga desamma anmärkingar, som wid deras ölbragd blifwit gjorde, här äfwen rum.

§. 4.

Som de ej oftare brygga sig detta swagare dricka, än då de förehaft någon ölbragd, så hafwa de påfunnit, at under mellantiderna tillreda sig en annan dryck, den de kalla Janho Kalja eller mjöldricka, i anseende til rågmjöllet som de bruka wid des tillredning. Hela processen härmed består i följande. De taga en kappe rågmjöl, syfta det med en half Så ljumt watten, under ständig omwörning, ställa det sedan på elden, då åter en Så kallt watten tillås, hwarpå det sedan lindrigt upskoladt tages af elden. Imedlethid fylles en tunna, i hwilken de tillförene hafte dylikt dricka, med så mycket kallt watten at tillräckligt rumt blif i den samma til denna blandning, som sedan tillås, med hwilken uti tunnan inblandas litet jäst, som upväcker någon slags ehuru ringa jästning. Då denna uphört, sprundat tunnan och drickat är följande dagen redan färdigt til bruk. Detta drickat kan ej, som hwar och en lättliken finner, annat än wära osundare än det före beskrefne efter ölbragden tillredde Swagdricka. Ty härtil nyttja de Rågmjöl, som förut ej undergådt någon mätning, och föröfrigt ej gifwer

wer i den mån som fornet behörig förmå å det drycken. Följ-
 derne och plågorne som här af hänteda sig, blifwa desamma
 som deras sielfsyrade bröd hos dem åstadkommer, nemligen
 Cardialgier och magfen, med mera. Det som af mjölet är
 extraheradt uti denna dryck, har all sin seghet och timaf-
 tighet qwar: ingen decomposition sker af beståndsdelarne, ut-
 tan det finare mjölet som för sin lätthet kan uppehållas i wat-
 net, är det som gör grutan och styrkan i denna dryck. Det
 skulle wäl tyckas, at jäsningen i hwilken detta dricka sättes se-
 dan det blifwit tunnadt, skulle ersätta det som blifwit uraktilatit
 wid kokningen. Men den som af Chemiska grunder wet, at
 om jäsningen skal gå riktigt för sig, så böra de ämnen som
 skola ställas i jäsning wara uti en determinerad proportion til
 hwarandra, öfwertrygges nog snart, at uti denne blandning det
 nyckna watnet ej allenast hindrar, utan ock aldeles förqwäfs-
 war den lilla motus intrinsecus som den tillagde jästen up-
 wäcker. Denne dryck blir således at anse som en blott blande-
 ning af mjöl och watten, och den syra som den ådrager
 sig, mera som en genom föruttneelse ån jäsning tildanad
 syra. Den blir ej eller kryddad med humla, hwilken
 dels skulle upågga magen til en starkare småttnings kraftis au-
 wändande dels ock afbryta och förekomma nyknämnde skadliga
 syra. Råheter och syra i magen äro följaktligen ouadwilt-
 lige följdor på bruket af denne dryck. Utom de förutnämnde
 här i landet allmänt förekommande sjukdomar, förtienar
 deras så kallade mag-fen och waturåmna (Gastrodynia
 Chronica pituitosa Haartmanni, sive Cardialgia Aucto-
 rum) wisserligen at nämnas; håldst den i sanning kan anse
 som modren til alla deras öfrige i underlifwet riksödande plå-
 gor, och som den där utgör grundorsaken hwaraföre rikets nå-
 rande lemmar så tidigt öka mortalitets listan. Ut anföras al-
 la de diaetetiska fel som bidraga til denna magfen, är wid det-
 ta tillfälle ej mitt föremål. Ibland de förnämsta räknas med
 största skal bruket af detta nyssbekrefne Jaubo Kalja. Det
 ned

nedslagne sinnelag, det modstulne umgänges sätt som caracte-
 riserar en del af Finnska allmogon, kan det wäl af annat här-
 ledas än af de råheter med hwilka de så wäl i mat som dryck
 beswära sin mage? Betractar man de mångfaldige fet de tilli-
 ka, jänte drycken, begå i sin mat (lås Dr Collianders Beräk-
 telse til Collegium Medicum för år 1765), måste man i sann-
 ning falla i förundran at de ej kända wäldsamare werknin-
 gar på hälsan. Men deras genom upfostran och arbete hårdade
 kroppar emorstå dem til en tid, till naturen blir öfverraskad,
 då sedan för det starkaste Folcklag lifsdagarne ej wara län-
 gre än för den wällustigaste lättunge. Dagliga erfarenheten
 kunnat oss här om den beklagligaste öfvertygelse, och detta na-
 tions oblida öde, så wi hwarken tillkrifwa Indiens heta kryd-
 der, Södrare Europens winer, syftlös lefnad, m d mera,
 som yppigheten infört: nej, dessa angenäma gifter äro för dem
 obekanta Ensald och taullighet utgör deras wällust; brist på
 kunskap at rättligen använda de af Försynen wårt klimat
 tilldelte häfwo till sitt uppehälle och sin föda, blir således af
 de största orsaker dertill, at de skaste af allmogon dö innan de
 hunnit den ålder naturen den förelagt. Kan någon omständig-
 het uti hushålls wetenskapen fordra ömmare omtänka, uti ett
 Folckfattigt land, än denna? Folckbristen klagas öfwer; den
 kännes med smärta i alla nåringar; men orsakarne har man
 ej warit nog angelägen om hwarken at uppsöka eller häfwa.
 Med de ypperligaste förslager til Folckbristens förekommande,
 är dersöre, äminstone i Finland ej i den mån uträttadt som
 man kunnat. Uplysning och rättelse uti Finnska allmogens til-
 redning af mat och dryck, blir onefeligen ett af de säkraste
 medel, at bibehålla Folckmängden; och den Medborgare som
 härutinnan wisar det ömmaste och iwigaste bemödande, han
 nyttar och tillika det warmaste hjerta för Fosterland och Med-
 bröder.

§. 5.

Utom desse, hafwa Finnska, i synnerhet uti Sawotar
 och

och Karelen, en dryck den de kalla Kapataari och tillredes på följande sätt. Måskan efter öl- och swagdricks brygden förwa-
ras någon tid, och til dess den begynner wäl surna; derpå
lägges denna i ett med hål och tapp på botten försedt kar, och
det i den proportion at sagde måsk fylles åtminstone halftwa
kärlet; sedan påöses härpå kallt watten, som efter någre da-
gar ådrager sig måskens syra, och sedan af dem til dryck nyt-
jas. Måskan i karet flyter altid öfwerst, och som ett läck be-
täcker wärmet. I den mån detta wid astappningarne sjunker,
påslås nytt watten; och härmed fortfäres tills det som utrinner
mister all syrlig smak.

Den som för första gången ser denna tillställning, kan ej
annat än få afsky och fasa för den, samt swärligen öfvertygga
sig at deraf skulle tillredas någon dryck för människor. Karet
står otäckt, förmodligen af den anledning at ej godset skal ådra-
ga sig mögel och unkenhet; men derföre blir det ock nedsmut-
sadt, med snart sagt all den orenlighet som i deras bonings-
rum kan finnas, i hwilken hundrade tals larwer af Blatta,
Cilphae och Tenebriones finna sitt naturliga hemvist. På
dessa öses nu wärmet, som sedan det genomrunt denna ohng-
geliga massan, skal nyttjas til dryck. Sjelfwa måskan hwaru-
tur wid swagdricks brygden blifwit utlakadt snart sagt all
hwad däraf med watten kan uplösas, lemnar ej stort af sig
åt wärmet. Det som af den tillkomne orenligheten blifwer ex-
traherad, torde således utgöra en märkelig del. Bleswe ock
all sunghet wid denna tillredning i aftagen, så måste man
ändock medgifwa, at denna dryck i anseende til sin starka sy-
ra bidrager til de nationens Chroniska sjukdomar som ofwan-
före anförde blifwit, och följaktligen är ganska skadlig.

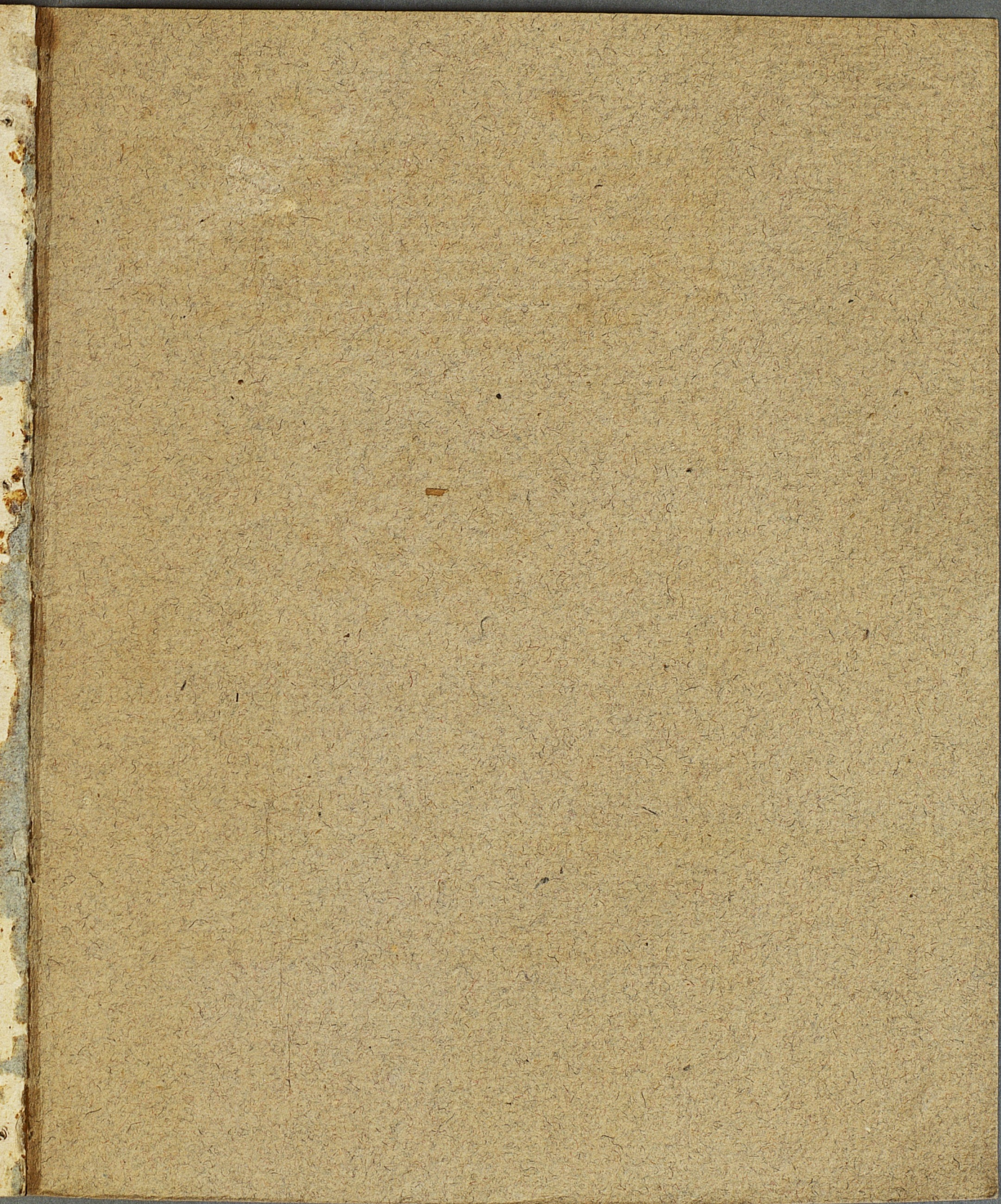
§. 6.

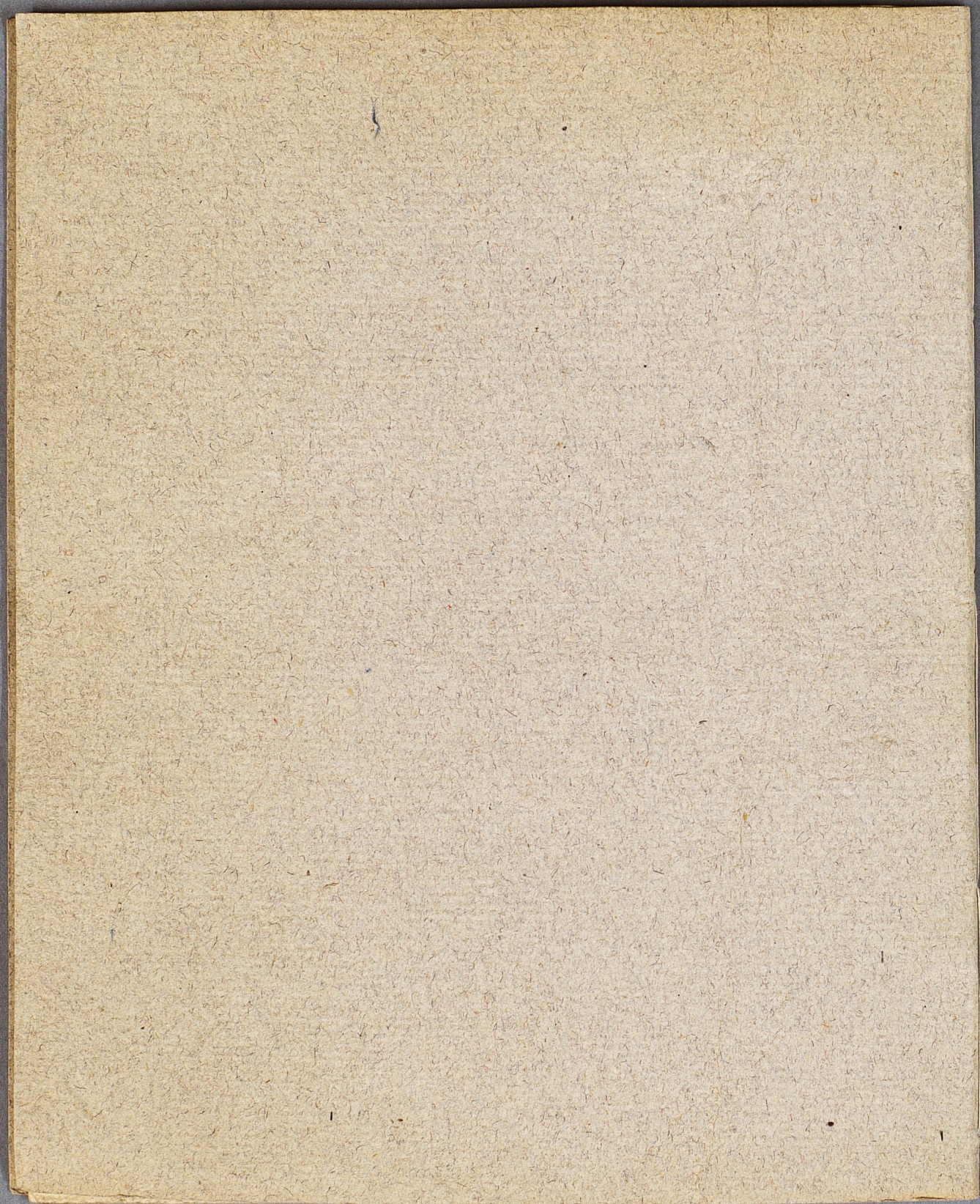
Desse äro de drycker Fincka allmogten allmännaft nyttjar.
En och annan ändring wid tillredningen, kan man wäl finna
på

på skriftda orter; men alla komma de gemenligen däruti öfverrens, at drickat blir segt och tjockt, rådt eller surt. Sådärne af deras bruk äro i sanning så hvarra och bedröfliga, at de af hwar och en om sina Medborgares wälfärd ömmande Patriot ej kunna utan de smärtefullaste rörelser pådrickas. En de råda det ännuaste, nämligen hälsm och lifwet, för dem och deras barn; hwilka om de ej med förnuftiga uplysningars och rättessers meddelande ledas til at aftra sig för desse och flere dietetiska fel, göra allt hopp om landets upodling af trefliga inwånare omögeligt, och de måst smickrande förslager til nåringarnes upkomst, såsom endast foster af en lekande inbildnings kraft, onyttiga. Frågan blifwer då billigt wis högstangelågen; huru man hos Finsta allmogens kan råta dessa grofwa fel hwilka de begå wid tilredningen af sina drycker, så at man såkrast och snarast kan förekomma deras obehagliga verkningar? men innan denna fråga kan beswaras, bör man noga känna wår allmoges lynne och sinneslag, som med en intomordentlig afsky hatas allt som kan bära namn af myheter, och efterföljer ej engång de sundaste efterbömen om icke den som lämnat de sammne tillförene wunnit fullt förtröende af ömhet och kärlek. Prestskapet, som i anseende til Himlälåran wunnit all deras tilgifwenhet, och på orten boende Ståndspersoner som med wålgärningar wid alla tillfällen öfwerlygadt dem om sin ömhet för deras wålgång, äro egenteligen de som lättast med sin eftersyn skulle kunna åstadkomma förbättring härutinnan. Eftersyn wore ej eller så swår, at icke den äfwen med barmhertig egen fördel kunde afwas. Efter min oföregripliga tancka, skulle den bestå däruti, at de aldrig nytjade för sitt tjenstefolk annat än wålfokadt och och klart dricka. Därigenom blefwe pigorne ej allenast underåttade huru godt dricka skulle bryggas, utan ock finge anledning att utleta orsaken til ett sådant drickas förwåde för

Det som hos dem allmänt är brukligt. Fullkomligen härige
 nom öfvertygade om sitt husbonde Folks omhet för dem,
 skulle de med erkänsla och munterhet förätta de dem anbe-
 fallte systor, och sedan de sjelfwa blifwit Mattnödrar, söka
 med samma omsorg at tillwinna sig sitt tjenstefolks wänskap
 och tilgifwenhet. På detta sätt hoppas jag inom kort tid
 en wäsendtelig del uti deras hushållning kan blifwa hulpen,
 som sedan skulle lägga grunden til lycklige för-
 bättringar uti alla de öfrige.

www.books2ebooks.eu